# संस्कृत - मञ्जूषा
STD= VII
Le - 01 सप्तमी कक्षा

पाठ का हिंदी अनुवाद :-

एषा छात्रा पाठशालाम् गच्छति ।
→ यह (स्त्री॰) विद्यार्थी (स्त्री॰) विद्यालय जाती है।
पाठशालायाम् अनेकाः छात्राः पठन्ति ।
→ विद्यालय मे अनेक विद्यार्थी पढ़ते हैं।
एषा सप्तमी कक्षा ।
→ यह (स्त्री॰) सातवीं कक्षा है।
कक्षायाम् छात्राः उपविष्टाः ।
→ कक्षा में छात्र बैठते हैं।
ताः आसन्दिकासु उपविशन्ति ।
→ वे कुर्सियों पर बैठते हैं।

तदैव अध्यापिका कक्षायां प्रविशति ।
→ उसके बाद अध्यापिका कक्षा में प्रवेश करती हैं।
छात्राः उत्तिष्ठन्ति अध्यापिकां च नमन्ति ।
→ विद्यार्थी गण उठते हैं और अध्यापिका को प्रणाम करती है।
ताः वदन्ति - 'आर्ये, सुप्रभातम् ।'
→ वे सब बोलते हैं - मैडम सुप्रभात ।
अध्यापिका वदति सुप्रभातम् ! उपविशत ।
→ अध्यापिका बोलती है - सुप्रभात । बैठ जाओ ।

काष्ठ-फलके एका मञ्जूषा अस्ति ।
→ मेज पर एक डब्बा है।
अद्य मञ्जूषायां चाकगुलिकाः न सन्ति ।
→ इस पात्र (डब्बे) में चोक नहीं हैं।
अध्यापिका सुनीताम् आदिशति - सुनीते, गच्छ चाकगुलिकाः आनय ।
→ अध्यापिका सुनीता को आदेश देती है - सुनीता जाओ चोक ले आओ ।

सुनीता कार्यालयात् चाकशुलिकाः आनयति।
→ सुनीता कार्यालय से चोक लाती है।
फलके च स्थापयति।
→ और मेज पर रख देती है।
शिक्षिका चाकशुलिकया श्यामपट्टे लिखति।
→ शिक्षिका चोक से श्याम पट पर लिखती है।
सा बालिकाः संस्कृतम् पाठयति।
→ वह (स्त्री०) लड़की संस्कृत पढ़ती है।
बालिकाः अध्यापिकायाः संस्कृतं पठन्ति।
→ लड़कियाँ अध्यापिका से संस्कृत पढ़ती है।

यदा ताः कोलाहलं कुर्वन्ति, शिक्षिका बालिकाः वदति- अलं कोलाहलेन, तूष्णीं तिष्ठत।
→ फिर वे शोरगुल करती हैं, शिक्षिका लड़कियों को कहती हैं- शोरगुल मत करो, चुपचाप बैठ जाओ।
तथापि सुनीरा सुनीता च परस्परं वदतः।
→ फिर भी सुनीरा और सुनीता आपस में बात-चीत करती हैं।
तदा अध्यापिका वदति- युवाम् किमर्थं वदथः?
→ तभी अध्यापिका बोलती है- तुम सब क्यों बातें करते हो।
सा सुनीरायाः अभ्यास पुस्तिकां पश्यति वदति च- हे सुनीरे, किमिति तव कार्यम् अपूर्णम्?
→ वह (स्त्री०) सुनीरा को देखती और बोलती है हे सुनीरा क्या बात है तुम्हारा कार्य अपूर्ण है।

Scanned with CamScanner

सुनिरा अध्यापिकां प्रतिवदति - क्षम्यताम् आर्ये, पुनः एवं न करिष्यामि ।
→ सुनिरा अध्यापिका को उत्तर देती है- क्षमा करें मैडम पुनः इस प्रकार नहीं करूँगी ।
ततः सुनीरा अवधानेन कार्यं करोति ।
→ उसके बाद सुनीरा ध्यान से कार्य करती है।
अध्यापिका सुनीरा न दण्डयति ।
→ अध्यापिका सुनीरा को दण्ड नहीं देती है।
तस्याः कार्यं पूर्णं भवति ।
→ उसके कार्य पूर्ण हो जाती है।
जीवने अनुशासनम् आवश्यकम् ।
→ जीवन में अनुशासन आवश्यक है।

शब्दार्थाः- संज्ञापदानि
पाठशालायम् - स्कूल में , श्यामपट्टे - ब्लैक बोर्ड पर
आसन्दिकासु - कुर्सियों पर, अध्यापिकायाः - अध्यापिका से
काष्टफलके - मेज पर , आर्ये - मैडम
चाकगुलिकया - चॉर्क से अवधानेन - ध्यान से

क्रियापदानि
उत्तिष्ठन्ति - उठती हैं, प्रतिवदति - उत्तर देती है
आनय - लाओ , क्षम्यताम् - क्षमा करें
स्थापयति - रखता , आदिशति - आदेश देती है

अव्ययपदानि
तूष्णीम् - चुपचाप , अलम् - मत / बस
मा - नहीं , किमिति - क्या बात है?
एवम् - इस प्रकार

संयोग
तदैव - तदा + एव
किमिति - किम् + इति

Scanned with CamScanner

1. उदाहरणम् अनुसृत्य तालिकायां रिक्तस्थानानि पूरयत।
उदाहरणम् -

प्रथमा	माला	माले	मालाः
द्वितीया	मालाम्	माले	मालाः
तृतीया	शाखया	शाखाभ्याम्	शाखाभिः
चतुर्थी	शाखायै	शाखाभ्याम्	शाखाभ्यः
पञ्चमी	शिक्षिकायाः	शिक्षिकाभ्याम्	शिक्षिकाभ्यः
षष्ठी	शाखायाः	शाखयोः	शाखानाम्
सप्तमी	पाठशालायाम्	पाठशालयोः	पाठशालासु
सम्बोधन	हे बालिके!	हे बालिके!	हे बालिके!

2. एक पदेन उत्तरत।
(क) छात्राः कुत्र पठन्ति ? = पाठशालाम्
(ख) छात्राः कासु उपविशन्ति ? = आसन्दिकासु
(ग) अध्यापिका कुत्र प्रविशति ? = कक्षायां
(घ) मञ्जूषा कुत्र अस्ति ? = काष्ठ-फलके
(ङ) सुनीता काः आनयति ? = चाकगुलिका
(च) शिक्षिका कस्याः अभ्यास-पुस्तिकां पश्यति ?
= सुनीतायाः
(छ) ततः सुनीता कथं कार्यं करोति ? अपूर्णम्

3. पूर्णवाक्येन उत्तरत।
(क) यदा अध्यापिका आगच्छति तदा छात्राः किं कुर्वन्ति ?
उत्तर → यदा अध्यापिका आगच्छति तदा छात्राः उत्तिष्ठन्ति अध्यापिकां च नमन्ति।
(ख) शिक्षिका सुनीतां किम् आदिशति ?
उत्तर - शिक्षिका सुनीतां चाकगुलिकाः आनय आदिशति।

(ग) बालिका: कस्या: संस्कृतं पठन्ति ?
उत्तर → बालिका: शोभनम् संस्कृतं पठन्ति।
(घ) शिक्षिका कया श्यामपट्टे लिखति ?
उत्तर → शिक्षिका चाकचुलिकया श्यामपट्टे लिखति।
(ङ) सा किमर्थं सुनीरां न दण्डयति ?
उत्तर → तस्या: कार्यं पूर्ण भवति।

4. कोष्ठकात् उचितं विकल्पं चित्वा वाक्यपूर्तिं कुरुत।
(क) छात्रा: पाठशालाम् गच्छन्ति। (पाठशालम्, पाठशालाम्)
(ख) शिक्षिका बालिकान् वदति। (बालिकान्, बालिका:)
(ग) किं त्वं मञ्जूषाम् पश्यसि ? (मञ्जूषां, मञ्जूषाम्)
(घ) सा सुनीरां न दण्डयति। (दण्डयति, दण्डति)
(ङ) शिक्षिका वदति - अलं कोलाहलेन। (कोलाहलम्, कोलाहलेन)
(च) हे सुनीरे किमिति तव कार्यम् अपूर्णम् ? (सुनीरा, सुनीरे)

5. मञ्जूषादत्तेन उचित क्रिया पदेन रिक्तस्थानपूर्तिं कुरुत।
(वदति, प्रविशति, उपविशन्ति, उत्तिष्ठन्ति वदन्ति, पाठयति।)
छात्रा: आसन्दिकासु उपविशन्ति। अध्यापिका कक्षायाम् प्रविशति। छात्रा: उत्तिष्ठन्ति अध्यापिकां च नमन्ति। ता: वदन्ति (आर्ये सुप्रभातम्। अध्यापिका वदति, उपविशन्तिसुप्रभातम्, उपविशत। सा बालिका: संस्कृतम् पाठयति।

6. परस्परमेलनम् कुरुत ।

क- अलं कोलाहलेन - कोलाहलं मा कुरु ।
ख- अलं कलहेन - कलहं मा कुरु ।
ग- अलं चिन्तया - चिन्तां मा कुरु ।
घ- अलं विवादेन - विवादं मा कुरु ।
(ङ) अलं वार्तालपेन - वार्तालापं मा कुरु ।

7. उदाहरणम् अनुसृत्य आदेशवाक्यानि लिखत ।

उदाहरणम् - (त्वम्) उच्चैः पठ = (यूयम्) उच्चैः पठत।
(क) तूष्णीं तिष्ठ = यूयम् तिष्ठत ।
(ख) स्वच्छं लिख = यूयम् लिखत ।
(ग) सत्यं वद = यूयम् वदत ।
(घ) चित्रं पश्य = यूयम् चित्रं पश्यत ।
(ङ) गच्छ, चाकगुलिकाः आनय = यूयम् गच्छत चाकगुलिकाः आनयत ।

* * *

संस्कृत - मञ्जूषा
STD = VII

Lc- 02 वन-भोज:

पाठ का हिंदी अनुवाद :-

ह्यः रविवासरः आसीत् ।
→ कल रविवार का दिन था ।

अतः विद्यालयेषु कार्यालयेषु च अवकाशः आसीत् ।
→ इसलिए विद्यालय और कार्यालय में छुट्टी थी।

ह्यः अशोकः परिवारेण सह वनभोजाय कालिन्दी-कुञ्जम् आगच्छत् ।
→ कल अशोक परिवार के साथ पिकनिक के लिए कालिन्दी पार्क गया ।

अशोकेन सह तस्य माता, पिता, अग्रजा चापि प्रातः सज्जाः भूत्वा कारयानेन अगच्छन् ।
→ अशोक के साथ उसके माता, पिता और बड़ी बहन भी सुबह तैयार होकर मोटर गाड़ी से गयी ।

तत्र गत्वा अशोकः पश्यति - कालिन्दी - कुञ्जम् विशालम् उपवनम् अस्ति ।
→ वहाँ जाकर अशोक देखता है - कालिन्दी पार्क के विशाल बगीचे हैं।

तत्र मनोहराः वृक्षाः पुष्पिताः लताः हरिताः पादपाः च सन्ति ।
→ वहाँ मनभावन वृक्षों, फूलों, लताएँ, और हरे-भरे पौधे थे।

विकासितानि कुसुमानि उपवनं सुरम्यं कुर्वन्ति।
→ खिलता हुआ फूल पार्क का शोभा बढ़ा रही हैं ।

उपवनस्य परिसरे एकः जलाशयः अपि अस्ति।
→ पार्क के आँगन में एक तालाब भी है ।

जलाशयस्य जले सुरम्याः कलहंसाः तरन्ति।
→ तालाब के पानी में बतखें मस्ती से तैरती हैं।

जलाशयं परितः स्थिताः बालकाः कलहंसान् पश्यन्ति प्रसन्नाः च भवन्ति ।
→ तालाब के किनारे बालक बतखों को देखता और खुश होता है।

उपवने अनेके जनाः भ्रमणाय आगच्छन्ति उद्यानस्य च शोभां दृष्ट्वा हृष्यन्ति ।
→ पार्क में अनेक व्यक्ति घुमने के लिए आते हैं और बगीचे की शोभा देखकर ह त होते हैं।
अमरं जनकेन अम्बया च सह तत्र आगच्छत ।
→ अमर अपने माता और पिता के साथ आया।
यदा अशोकः मित्रम् अमरं तत्र अपश्यत् सः अतीव प्रसन्नः अभवत् ।
→ तभी अशोक ने मित्र को देखा वह बहुत खुश हुआ।
ततः उभौ मित्रे हरिते घासे आनन्देन अक्रीडताम् ।
→ उसके बाद दोनों दोस्त हरे घास में आनन्द से खेला।
उभौ परिवारौ हर्षपूर्वकम् परस्परं वार्ताम् अकुरुताम् उद्याने च विनोदेन अभ्रमताम् ।
→ दोनों का परिवार आपस में हर्षपूर्वक बातें किया और बगीचे में मन लगाकर घुमा।

अनन्तरम् सर्वे उपवनस्य एकस्मिन प्रान्ते उपविश्य भोजनम् अखादन् ।
→ अन्त में सभी पार्क के एक जगह में बैठकर भोजन किया।
एवं कालः सुखेन अगच्छत् ।
→ और समय पर सुखपूर्वक आया।

शब्दार्थ

संज्ञापदानि

वन-भोज = पिकनिक   जलाशयः = तालाब
अग्रजा = बड़ी बहन   विनोदेन = मन से
परिसरे = कोम्पलेक्स   वार्ताम् = बातचीत
कलहंसा = बतखें

क्रियापदानि

आसीत् = था   अवदताम् = बोले
अगच्छत् = गया/गयी   अपश्यत् = देखा
हृष्यन्ति = खुश होती   अकुरुताम् = किया

अव्ययपदानि

ह्यः = कल (बीता हुआ)   अनन्तरम् = बाद में
भूत्वा = होकर   उपविश्य = बैठकर
परितः = चारों ओर   दृष्ट्वा = देखकर

Scanned with CamScanner

1. एक वाक्य में उत्तर दीजिए।

(क) अशोकेन सह वनभोजाय के अगच्छन् ?

→ अशोकेन सह वनभोजाय अमरस्य परिवारः अगच्छन्।

(ख) अशोकः अमरः च उपवने किम् अकुरुताम् ?

→ अशोकः अमरः च उपवने हर्षपूर्वकम् परस्पर वार्ताम् अकुरुताम्।

(ग) जनाः उद्याने कथं हृष्यन्ति ?

→ जनाः उद्याने उद्यानस्य शोभां दृष्ट्वा हृष्यन्ति।

(घ) अमरः केन कया च सह कालिन्दी-कुञ्जम् अगच्छत् ?

→ अमरः जनकेन अम्बया च सह कालिन्दी-कुञ्जम् अगच्छत्।

2. मंजूषा से उचित पद लेकर रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए।

[उपवने, जलाशयस्य, उद्यानस्य, उपवनम्, कुसुमानि, जलाशयः]

कालिन्दीकुञ्जम् विशालम् उपवनम् अस्ति। विकसितानि कुसुमानि उपवनं सुरम्यं कुर्वन्ति। उपवनस्य परिसरे एकः जलाशयः अस्ति। जलाशयस्य जले सुरम्याः कलहंसाः तरन्ति। उपवने जनाः भ्रमणाय आगच्छन्ति। ते उद्यानस्य शोभाम् दृष्ट्वा हृष्यन्ति।

3. शब्द के उचित रूप से रिक्त स्थान की पूर्ति कीजिए।

(क) वयं श्वः प्रीतिभोजाय गमिष्यामः।
(प्रीतिभोजः, प्रीतिभोजम्, प्रीतिभोजाय)

(ख) बालौ पितामहेन सह अगच्छताम्।
(पितामहस्य, पितामहः, पितामहेन)

(ग) बालकाः जलाशयम् परितः स्थिताः आसन्।
(जलाशयस्य, जलाशयम्, जलाशयः)

(घ) उभे मित्रे आनन्देन अक्रीडताम्।
(आनन्दम्, आनन्देन, आनन्दः)

(ङ) जनाः उद्यानस्य शोभाम् पश्यन्ति।
(शोभा, शोभाः, शोभाम्)

Scanned with CamScanner

4. मञ्जूषा में दिए गए उचित अव्यय द्वारा वाक्य की पूर्ति कीजिए।

[अद्य, ह्यः, श्वः]

(क) ह्यः सः पुस्तकमेलकम् अगच्छत्।
(ख) अद्य सः विद्यालयं गच्छति।
(ग) श्वः अहम् प्रीतिभोजाय गमिष्यामि।
(घ) ह्यः अहम् चलच्चित्रम् अपश्यम्।
(ङ) अद्य त्वम् चलच्चित्रम् द्रक्ष्यसि।
(च) अद्य सा पायसं पचति।

5. निर्देशानुसार परिवर्तन करके वाक्य को पुनः लिखिए।
उदाहरणम् = सः अवदत् (बहुवचने) ते अवदन्।
(क) सा अलिखत्। (बहुवचने) ताः अलिखन्।
(ख) सः अहसत्। (द्विवचने) तौ अहसताम्।
(ग) त्वम् अवदः। (द्विवचने) युवाम् अवदताम्।
(घ) अहम् अपश्यम्। (बहुवचने) वयम् अपश्यन्।
(ङ) वयम् अपठाम। (एकवचने) अहम् अपठम्।

6. रिक्त स्थान में उचित विशेषण भरिए।
(क) एषा वाटिका विशाला।
(ख) एतत् उपवनम् विशालम्।
(ग) एषः सरोवरः विशालः।
(घ) एषा प्रयोगशाला विशाला।
(ङ) एषः देवालयः विशालः।
(च) एतत् क्रीडाक्षेत्रम् विशालम्।

* * *

Scanned with CamScanner